

БРИГАНТИНА

Повість

I

Сторожке, крутолобе зайшло, стало перед учителями, прикрившись недоброю скривленою осмішкою. Ану, що мені зробите? В щілинах очей виклик, з губів не сходить посмішка, напружена й мовби далека. В усій постаті зухвальство, удавана веселість, бравада самозахисту. А під цим вдаванням вловлюється прихований біль, насторога, нервові жування чогось найгіршого. Звідки, з яких блукань, з яких горювань принесло воно сюди свою упередженість і цей упертий затаєний спротив?

— Так оце ти і є Порфир Кульбака?

— Там написано.

Директор уважно вдивлявся в папери.

— Школу кинув... Вдома не ночував... Де ж ти ночував?

— А де ніч застане.

— У нас треба говорити точніше: де саме?

— Уже ж весна: можна переночувати і в березі під човном... Або в клубі на горищі...

— А вдень?

По зблідлому від хвилювання обличчю сонячним зайчиком перемайнуло щось світле:

— Вдень рибку ловив.

— На які ж гачки?

— По-вашому, на гаки-самодери гачив?

— А то ні?

Зухвальська посмішка вбік, і відповідь ухильна, приправлена рибальським жартом:

— Гачив, гачив — по тижню й Дніпра не бачив...

Директор уважно розглядав новачка: ще одне дитя цього розшаленілого віку. Бездоглядне дитя плавнів та шелюгів дніпровських... Зблідле стоїть, знервоване, а оченята бистрі, смішковиті — в них так і світиться інтелект, Хай нешлифований, незагнузданий, але явно ж проблискує десь у глибині очей, — такого не зарахуєш до розумово відсталих. Буйної, видно, вдачі козак... Руки в саднах, черевики розтовчені, новенька синтетич-

БРИГАНТИНА

Повість

I

Сторожке, крутолобе зайшло, стало перед учителями, прикрившись недоброю скривленою осмішкою. Ану, що мені зробите? В щілинах очей виклик, з губів не сходить посмішка, напружена й мовби далека. В усій постаті зухвальство, удавана веселість, бравада самозахисту. А під цим вдаванням вловлюється прихований біль, насторога, нервові жування чогось найгіршого. Звідки, з яких блукань, з яких горювань принесло воно сюди свою упередженість і цей упертий затаєний спротив?

— Так оце ти і є Порфир Кульбака?

— Там написано.

Директор уважно вдивлявся в папери.

— Школу кинув... Вдома не ночував... Де ж ти ночував?

— А де ніч застане.

— У нас треба говорити точніше: де саме?

— Уже ж весна: можна переночувати і в березі під човном... Або в клубі на горищі...

— А вдень?

По зблідлому від хвилювання обличчю сонячним зайчиком перемайнуло щось світле:

— Вдень рибку ловив.

— На які ж гачки?

— По-вашому, на гаки-самодери гачив?

— А то ні?

Зухвальська посмішка вбік, і відповідь ухильна, приправлена рибальським жартом:

— Гачив, гачив — по тижню й Дніпра не бачив...

Директор уважно розглядав новачка: ще одне дитя цього розшаленілого віку. Бездоглядне дитя плавнів та шелюгів дніпровських... Зблідле стоїть, знервоване, а оченята бистрі, смішковиті — в них так і світиться інтелект, Хай нешлифований, незагнузданий, але явно ж проблискує десь у глибині очей, — такого не зарахуєш до розумово відсталих. Буйної, видно, вдачі козак... Руки в саднах, черевики розтовчені, новенька синтетич-

на курточка на боці вже розпанахала — клапоть висить, неначе собака зубами видер... І десь уже перейняло цю вульгарну манеру говорити: розтягує слова, кривить рота... Стоїть недбало, поглядом нишпорить по кабінету, покрадьки перебігає по вчителях, у передчутті психологічної дуелі. Не боюся вас. Остригли — хай... А бити не маєте права! Ось такого вам передають. Порушник чи, можливо, навіть досвідчений маленький браконьєр перед вами, — бувають із таких дуже запеклі... І вгадай: як воно поведеться в новім для нього осідлиську? Змириться з новим становищем чи буде викручувати вам мізки своїми вибриками! Мабуть, уже вміє бути винахідливо злим і жорстоким, — наплакалась, видно, мати від нього.

— Так, так, — директор знов зазирнув у папери. — Матір кинув... Бродяжив... Затриманий у порту при спробі пробратися на океанське судно... Це до вас у Нижню Комишанку, — директор усміхнувся, — вже океанські заходять?

Хлоп'я вловило іронію, відповіло в тон:

— Кризь очерети навряд чи проб'ються... — І потім серйозно: — Я аж у тому порту був, де морські курсанти свій парусник швартують.

— А ти чого там опинивсь?

— На кораблі дивитися — хіба не можна?

— Мабуть, і далі збиравсь мандрувати?

— Може, й збиравсь.

— Куди ж, як не секрет?

— Ну хоча б на лиман...

— А на лимані що?

— Як що? Там — життя! Право-воля! Птаство зі всього світу! Хмарами — його і на озерах, і в очеретах... Веслом махнеш — сонця не видно!

Хлоп'я враз якось змінилось, останні слова були сказані просто з натхненням.

— А після лиману ще кудись були наміри?

— А що? Куди душа забажав... Галасвіта!

Вчителі презирнулися між собою, і найстарша з них, повновида сива жінка, запитала:

— Це якийсь новий континент: галасвіта? Поясни, будь ласка, де він.

на курточка на боці вже розпанахала — клапоть висить, неначе собака зубами видер... І десь уже перейняло цю вульгарну манеру говорити: розтягує слова, кривить рота... Стоїть недбало, поглядом нишпорить по кабінету, покрадьки перебігає по вчителях, у передчутті психологічної дуелі. Не боюся вас. Остригли — хай... А бити не маєте права! Ось такого вам передають. Порушник чи, можливо, навіть досвідчений маленький браконьєр перед вами, — бувають із таких дуже запеклі... І вгадай: як воно поведеться в новім для нього осідлиську? Змириться з новим становищем чи буде викручувати вам мізки своїми вибриками! Мабуть, уже вміє бути винахідливо злим і жорстоким, — наплакалась, видно, мати від нього.

— Так, так, — директор знов зазирнув у папери. — Матір кинув... Бродяжив... Затриманий у порту при спробі пробратися на океанське судно... Це до вас у Нижню Комишанку, — директор усміхнувся, — вже океанські заходять?

Хлоп'я вловило іронію, відповіло в тон:

— Кризь очерети навряд чи проб'ються... — І потім серйозно: — Я аж у тому порту був, де морські курсанти свій парусник швартують.

— А ти чого там опинивсь?

— На кораблі дивитися — хіба не можна?

— Мабуть, і далі збиравсь мандрувати?

— Може, й збиравсь.

— Куди ж, як не секрет?

— Ну хоча б на лиман...

— А на лимані що?

— Як що? Там — життя! Право-воля! Птаство зі всього світу! Хмарами — його і на озерах, і в очеретах... Веслом махнеш — сонця не видно!

Хлоп'я враз якось змінилось, останні слова були сказані просто з натхненням.

— А після лиману ще кудись були наміри?

— А що? Куди душа забажав... Галасвіта!

Вчителі презирнулися між собою, і найстарша з них, повновида сива жінка, запитала:

— Це якийсь новий континент: галасвіта? Поясни, будь ласка, де він.

— А ви матір мою спитайте... Тільки що — так одразу: А-а, галасвіта б ти пішов!

— Галасвіта — це десь, мабуть, на місці загиблої Атлантиди, — сказав директор. — Одне слово, збився з курсу, блукаючи у своїх галасвітах... Тікав, а чого? Від кого й куди тікав?

— Я й від вас утечу.

— Зловимо, — спокійно мовив директор. — Один філософ казав: Світ повив мене, та не спіймав, але то був, певне, недосконалий світ... А наш такий, що одразу руку тобі на плече: ходіть-но з нами, товаришу Кульбако...

— Втечу! Втечу! Хоч і ланцюгом прикуйте!

В очах директора, де перед цим була привітність, враз похолоднішало:

— Тільки ти, будь ласка, не лементуй! І руки — з кишень, бо кишень позашиваємо. І в очі мені дивись.

Нема ще в школі таких апаратів, щоб психіку новачка наскрізь просвітлювати, тож тільки й залишається директорові давній класичний спосіб: заглядай у вічі, вловлюй та вгадуй, чим він порадує вас, цей новий прибулець. Потрапляють сюди зі шкіл, з дитячих приймальників найбільшкетніші, найбуйніші, ті, що двері відчиняють ногами, зрозгінці, а руками трощать все, що тільки попадеться... Цілі колективи педагогів часом не можуть впорати такого одного... Чого-чого, а винахідливості, щоб дошкулити вчителям, цій публіці не бракує.

Яким же буде цей? Настовбурчений стоїть, вовчкуватий, ображений твоїм зауваженням. У змружених очах зацаїлось щось хижувате, сторожать вони кожен твій вираз і рух, вивчають, прицінюються, в якусь мить то зневагу виказують майже відверту, то знову кудись тікають невловне.

Міцний підкинули горішок. Відчувається, має він свої уявлення про життя: те, що для вас погане, для нього поганим не є, кожній найдикішій своїй витівці він знайде виправдання, і сумління не мучитиме його, а ви в своїх дисертаціях можете хіба що записувати: дисгармонія поведінки... деформація характеру... підвищена агресивність...

— Познайомимось ближче. Зовуть мене Валерій Іванович, я — директор школи. А це — Ганна Остапівна Дудченко — завуч наш, заслужена вчителька республіки, — директор поглядом

— А ви матір мою спитайте... Тільки що — так одразу: А-а, галасвіта б ти пішов!

— Галасвіта — це десь, мабуть, на місці загиблої Атлантиди, — сказав директор. — Одне слово, збився з курсу, блукаючи у своїх галасвітах... Тікав, а чого? Від кого й куди тікав?

— Я й від вас утечу.

— Зловимо, — спокійно мовив директор. — Один філософ казав: Світ повив мене, та не спіймав, але то був, певне, недосконалий світ... А наш такий, що одразу руку тобі на плече: ходіть-но з нами, товаришу Кульбако...

— Втечу! Втечу! Хоч і ланцюгом прикуйте!

В очах директора, де перед цим була привітність, враз похолоднішало:

— Тільки ти, будь ласка, не лементуй! І руки — з кишень, бо кишень позашиваємо. І в очі мені дивись.

Нема ще в школі таких апаратів, щоб психіку новачка наскрізь просвітлювати, тож тільки й залишається директорові давній класичний спосіб: заглядай у вічі, вловлюй та вгадуй, чим він порадує вас, цей новий прибулець. Потрапляють сюди зі шкіл, з дитячих приймальників найбільшкетніші, найбуйніші, ті, що двері відчиняють ногами, зрозгінці, а руками трощать все, що тільки попадеться... Цілі колективи педагогів часом не можуть впорати такого одного... Чого-чого, а винахідливості, щоб дошкулити вчителям, цій публіці не бракує.

Яким же буде цей? Настовбурчений стоїть, вовчкуватий, ображений твоїм зауваженням. У змружених очах зацаїлось щось хижувате, сторожать вони кожен твій вираз і рух, вивчають, прицінюються, в якусь мить то зневагу виказують майже відверту, то знову кудись тікають невловне.

Міцний підкинули горішок. Відчувається, має він свої уявлення про життя: те, що для вас погане, для нього поганим не є, кожній найдикішій своїй витівці він знайде виправдання, і сумління не мучитиме його, а ви в своїх дисертаціях можете хіба що записувати: дисгармонія поведінки... деформація характеру... підвищена агресивність...

— Познайомимось ближче. Зовуть мене Валерій Іванович, я — директор школи. А це — Ганна Остапівна Дудченко — завуч наш, заслужена вчителька республіки, — директор поглядом

вказав на сиву розповнілу жінку, яка щойно допитувалась про новий континент... Зараз вона сиділа коло столу з ледь помітною усмішкою на спокійнім обличчі, розплилім, як тісто. Що людина думає про тебе — нічого на таким обличчі не прочитаєш... — А це Борис Савович, — директор вказав на рудоголового юнака в морському кітелі. — Справжній морський вовк, підводник... Натренований так, що може в цілковитій темряві навпацки пробоїну залагодити...

Хлоп'я спідлоба вивчально позиркувало на свого майбутнього наставника: кремезняк, плечі вліті, обличчя червоне, щока-те, — добру будку роз'ів на флотських харчах. Комір кітеля ледве сходиться на в'язистій шиї. Справді, як морський вовк: сидить насумрено, в розмову не встряє, директор супроти нього зовсім не страшний. У директора вигляд якийсь дівчачий, інтелігентний, шия худа, руки з тонкими довгими пальцями раз у раз бавляться то скріпкою, то краваткою, — такі, звичайно ж, не хаптимуть вихованця за карк...

— Крім Бориса Савовича, — вів далі директор, до якого знов повернулась його спокійна привітність, — буде в тебе вихователькою ще Марися Павлівна, вона зараз на уроці... Перед нею ти, хлопче, тримайсь: страх не терпить розхристаних, недисциплінованих... Вона-то вже напевно розтлумачить тобі, що хуліганити, бродяжити — це зовсім не геройство, що справжні герої — це такі, як мати твоя... Ото людина! Мертві піски повертає до життя, кучугурні наші каракуми виноградниками вкрила... Матір'ю весь колектив гордиться, а сина до нас — у супроводі міліціонера!.. Тільки ти не гнись, стань рівніше й не хмурся, адже ми тобі ще нічого поганого не зробили... Чи, може, зробили?

— Ні.

— Ні поганого, ні доброго — нічого ще не встигли, а ти вже на нас отак спідлоба, вовчуком... Це, по-твоєму, справедливо?

Мовчить хлоп'я, нога сама собою хоче колупнути підлогу.

— Не знаєш, хто ми, які ми, вперше нас бачиш і вже ось так, з недовірою, навіть з ворожістю... А що таким ставленням ти нас ображаєш — ти подумав про це? Тобі приємно було б відчуті таке ставлення до себе?

Знітилось хлоп'я, але ненадовго, потім знов затулилося від дорослих своїм недовірливим, аж трохи глумливим посміхом.

вказав на сиву розповнілу жінку, яка щойно допитувалась про новий континент... Зараз вона сиділа коло столу з ледь помітною усмішкою на спокійнім обличчі, розплилім, як тісто. Що людина думає про тебе — нічого на таким обличчі не прочитаєш... — А це Борис Савович, — директор вказав на рудоголового юнака в морському кітелі. — Справжній морський вовк, підводник... Натренований так, що може в цілковитій темряві навпацки пробоїну залагодити...

Хлоп'я спідлоба вивчально позиркувало на свого майбутнього наставника: кремезняк, плечі вліті, обличчя червоне, щока-те, — добру будку роз'ів на флотських харчах. Комір кітеля ледве сходиться на в'язистій шиї. Справді, як морський вовк: сидить насумрено, в розмову не встряє, директор супроти нього зовсім не страшний. У директора вигляд якийсь дівчачий, інтелігентний, шия худа, руки з тонкими довгими пальцями раз у раз бавляться то скріпкою, то краваткою, — такі, звичайно ж, не хаптимуть вихованця за карк...

— Крім Бориса Савовича, — вів далі директор, до якого знов повернулась його спокійна привітність, — буде в тебе вихователькою ще Марися Павлівна, вона зараз на уроці... Перед нею ти, хлопче, тримайсь: страх не терпить розхристаних, недисциплінованих... Вона-то вже напевно розтлумачить тобі, що хуліганити, бродяжити — це зовсім не геройство, що справжні герої — це такі, як мати твоя... Ото людина! Мертві піски повертає до життя, кучугурні наші каракуми виноградниками вкрила... Матір'ю весь колектив гордиться, а сина до нас — у супроводі міліціонера!.. Тільки ти не гнись, стань рівніше й не хмурся, адже ми тобі ще нічого поганого не зробили... Чи, може, зробили?

— Ні.

— Ні поганого, ні доброго — нічого ще не встигли, а ти вже на нас отак спідлоба, вовчуком... Це, по-твоєму, справедливо?

Мовчить хлоп'я, нога сама собою хоче колупнути підлогу.

— Не знаєш, хто ми, які ми, вперше нас бачиш і вже ось так, з недовірою, навіть з ворожістю... А що таким ставленням ти нас ображаєш — ти подумав про це? Тобі приємно було б відчуті таке ставлення до себе?

Знітилось хлоп'я, але ненадовго, потім знов затулилося від дорослих своїм недовірливим, аж трохи глумливим посміхом.

Говоріть-балакайте, мовляв, а в мене своє на умі: як би через отой ваш мур перескочити, що білів за вікном... Коли Ганна Остапівна запитала, як вчився, хлопець відповів без ентузіазму:

— З двійок на трійки перебивавсь... Бували й п'ятірки, але то вже одна на двох...

— Веслувати вмієш? — поцікавився Борис Савович.

Хлопець відразу ожжавів:

— На каюках усі плавні обходив!.. І моторку можу завести чи навіть катера, — при цьому лукавий усміх убік. — Не дають, правда, розгорнутись... Ото хіба в кого позичиш.

— І часто позичав?

Що їм сказати... Могли б і самі догадатись, що перед ними стоїть ворожбит, який тільки з'явиться на березі, де повно човнів, примкнутих на ланцюгах, тільки наблизиться до них, так усі замки враз, мов перед магом індійським, самі одмикаються! А якщо той каючок ще й з моторчиком, то це ж просто краса: смик-шарп мотузком — і вже човник мчить тебе між очеретами, попід вербами летить, просмолений, аж носа задер, аж підскакує на воді...

— Тільки ж не подумайте щось: якщо брав, то знову на місце приганяв, — мовби виправдуючись, пояснив хлопець, і раптом погляд прямий, майже благальний, упав на директора. — Відпустіть! Я ж не злодій... За віщо мене сюди?

— Такий букет за тобою, а ти ще й питаєш, — нахмурився директор. — Усі — в школі, усі — вчаться, а ти...

— Відпустіть! — заволав хлопець, мовби нічого й не чувши. — Хай мати мене забере! Станція хай візьме на поруки!

— А ти потім щоб знов за своє?

— Я поклястися можу!

— Відпустити, хоч би й хотіли, вже не маємо права, — пояснила Ганна Остапівна. — Хто потрапив сюди, мусить перетерпіти чи навіть дещо й спокутувати. Мамі відомо, де ти й для чого, вона якраз на нашу школу покладає, може, останню надію. І ти нашої школи не бійся. Суворо — це правда, але ми тобі зла не бажаємо, з часом призвичаїшся, сам належно оціниш свою поведінку. Подумай, довкола тебе люди трудові, чесні, роботящі, тож чи можуть вони тобі дозволити бездумно блукати по життю, відбитись від школи й днями пропадати десь, волоцюжитись, щоб

Говоріть-балакайте, мовляв, а в мене своє на умі: як би через отой ваш мур перескочити, що білів за вікном... Коли Ганна Остапівна запитала, як вчився, хлопець відповів без ентузіазму:

— З двійок на трійки перебивавсь... Бували й п'ятірки, але то вже одна на двох...

— Веслувати вмієш? — поцікавився Борис Савович.

Хлопець відразу ожжавів:

— На каюках усі плавні обходив!.. І моторку можу завести чи навіть катера, — при цьому лукавий усміх убік. — Не дають, правда, розгорнутись... Ото хіба в кого позичиш.

— І часто позичав?

Що їм сказати... Могли б і самі догадатись, що перед ними стоїть ворожбит, який тільки з'явиться на березі, де повно човнів, примкнутих на ланцюгах, тільки наблизиться до них, так усі замки враз, мов перед магом індійським, самі одмикаються! А якщо той каючок ще й з моторчиком, то це ж просто краса: смик-шарп мотузком — і вже човник мчить тебе між очеретами, попід вербами летить, просмолений, аж носа задер, аж підскакує на воді...

— Тільки ж не подумайте щось: якщо брав, то знову на місце приганяв, — мовби виправдуючись, пояснив хлопець, і раптом погляд прямий, майже благальний, упав на директора. — Відпустіть! Я ж не злодій... За віщо мене сюди?

— Такий букет за тобою, а ти ще й питаєш, — нахмурився директор. — Усі — в школі, усі — вчаться, а ти...

— Відпустіть! — заволав хлопець, мовби нічого й не чувши. — Хай мати мене забере! Станція хай візьме на поруки!

— А ти потім щоб знов за своє?

— Я поклястися можу!

— Відпустити, хоч би й хотіли, вже не маємо права, — пояснила Ганна Остапівна. — Хто потрапив сюди, мусить перетерпіти чи навіть дещо й спокутувати. Мамі відомо, де ти й для чого, вона якраз на нашу школу покладає, може, останню надію. І ти нашої школи не бійся. Суворо — це правда, але ми тобі зла не бажаємо, з часом призвичаїшся, сам належно оціниш свою поведінку. Подумай, довкола тебе люди трудові, чесні, роботящі, тож чи можуть вони тобі дозволити бездумно блукати по життю, відбитись від школи й днями пропадати десь, волоцюжитись, щоб

мамине серце за тобою розривалось... Зараз ти ростеш, все в тобі грає, але і в твоєму підлітковому віці людині пора вже замислюватись над собою, над своїми вчинками. Сьогодні ти підліток, завтра дорослий. А яким ти йдеш у свою дорослість? Чи таким тебе Батьківщина жде? Ти ж син її, подумай! Колись, може, станеш таким, що й нас, теперішніх, в усіх науках переженеш, а поки що...

— Поки що цілий ось том за ним приволікся, — сказав директор, неквапом гортаючи особову справу Кульбаки.

— Що ж там? — не втерпів хлопець, вважаючи, видно, що в тих паперах поприписувано йому якісь невідомі й страшні злочини, звинувачують його, певне, в усіх смертних гріхах. Може, ще й радгоспного лелеку йому приписують, якого вбитим знайшли біля гаража. А Порфир за тим лелекою сам цілий день потайки ревів у кучугурах, якщо вже правду казати...

— Начіпляли ж вони тобі, — посміхнувся директор, вчитуючись у папери особової справи. — Дисгармонія поведінки... Важкий характер... Виняткова впертість, перекірливість, непослух...

— Такий славний хлопчик... Просто не віриться, — сказала Ганна Остапівна, і тісто обличчя її розплилось, поїнялося привітністю.

— Підвищена реактивність нервової системи, — далі вичитував директор, — надміру загострений інстинкт свободи... Нахил до фантазій, спалахи агресивності... Гай-гай, скільки в тебе тут всякого добра! А ти ще й дивуєшся, чого тебе направили до нас.

Борис Савович, той мовчун у морському кітелі, нарешті теж втрутився в розмову:

— Ми не бюрократи, — сказав суворим тоном, — не з паперів складаємо про тебе думку. І те нам відомо, що не все добре, що покірненьке, не тихарі та ісусики наш ідеал. Але й ти з нами хитрощі кинь, ти мусиш допомогти нам у тобі ж самому розібратись... Ти це можеш.

— Як?

— Відвертим будь. З цього починай. Виклади все начистоту, що там у тебе було, воно тут і вмре.

— Нічого в мене не було! — викрикнув хлопець. — Поналіплювали все, вигадали!

мамине серце за тобою розривалось... Зараз ти ростеш, все в тобі грає, але і в твоєму підлітковому віці людині пора вже замислюватись над собою, над своїми вчинками. Сьогодні ти підліток, завтра дорослий. А яким ти йдеш у свою дорослість? Чи таким тебе Батьківщина жде? Ти ж син її, подумай! Колись, може, станеш таким, що й нас, теперішніх, в усіх науках переженеш, а поки що...

— Поки що цілий ось том за ним приволікся, — сказав директор, неквапом гортаючи особову справу Кульбаки.

— Що ж там? — не втерпів хлопець, вважаючи, видно, що в тих паперах поприписувано йому якісь невідомі й страшні злочини, звинувачують його, певне, в усіх смертних гріхах. Може, ще й радгоспного лелеку йому приписують, якого вбитим знайшли біля гаража. А Порфир за тим лелекою сам цілий день потайки ревів у кучугурах, якщо вже правду казати...

— Начіпляли ж вони тобі, — посміхнувся директор, вчитуючись у папери особової справи. — Дисгармонія поведінки... Важкий характер... Виняткова впертість, перекірливість, непослух...

— Такий славний хлопчик... Просто не віриться, — сказала Ганна Остапівна, і тісто обличчя її розплилось, поїнялося привітністю.

— Підвищена реактивність нервової системи, — далі вичитував директор, — надміру загострений інстинкт свободи... Нахил до фантазій, спалахи агресивності... Гай-гай, скільки в тебе тут всякого добра! А ти ще й дивуєшся, чого тебе направили до нас.

Борис Савович, той мовчун у морському кітелі, нарешті теж втрутився в розмову:

— Ми не бюрократи, — сказав суворим тоном, — не з паперів складаємо про тебе думку. І те нам відомо, що не все добре, що покірненьке, не тихарі та ісусики наш ідеал. Але й ти з нами хитрощі кинь, ти мусиш допомогти нам у тобі ж самому розібратись... Ти це можеш.

— Як?

— Відвертим будь. З цього починай. Виклади все начистоту, що там у тебе було, воно тут і вмре.

— Нічого в мене не було! — викрикнув хлопець. — Поналіплювали все, вигадали!